

Folket gör uppror

– och vad sedan?

I skådespelet *Wilhelm Tell* av Friedrich von Schiller finns den berömda versraden ”Eine Grenze hat Tyrannenmacht”. Denna vårvinter har raden – eller hela versen – flitigt citerats i inlägg av europeiska bloggare och journalister. Den trotsiga versen frammanar tankar och känslor som gensvar till nyheterna från arabvärlden. Kanske också en litet överlägsen känsla – i de flesta länder i Europa har man någon gång redan gjort sig av med tyranner. Franska skolbarn får lära sig att sjunga med stolthet i *Marseljäsen* om medborgarnas väpnade kamp mot tyranniet.

Uppror och demonstrationer mot de maktavande i många av nutidens arabländer ser ut att representera ett genuint upplevt förnyelsebehov. I Tunisien, Egypten, Jemen, Bahrein, Libyen, Syrien och i andra länder hade många tröttnat på republikanska härskardynastier och på monarker, som har förverkat folkets förtroende. I samhällen med arbetslösa ungdomar och stigande levnadskostnader behövs bara en liten gnista för att utlösa och sedan sprida folkrörelsen.

Några av arabländerna har mångpartisystem sedan gammalt, och val har hållits i maktens skugga. I mars 1997 ledde jag en grupp experter på FN-uppdrag för att utröna om Algeriet vore i stånd att arrangera ett sådant parlamentsval att Förenta Nationerna kunde åta sig övervakning av valet. Alla partirepresentanter som vi träffade i Alger talade om makten, ”le pouvoir”, som en opersonlig men högst reell och allt överskuggande kraft.

Hur bryter folket makten i en diktatur, och när får man göra det? Det finns inget generellt svar på den frågan vare sig i statsrätten eller folkrätten. I inled-

ningen till Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna heter det så här:

[...] enär det är väsentligt för att icke människan skall tvingas att som en sista utväg tillgripa uppror mot tyranni och förtryck, att de mänskliga rättigheterna skyddas genom lagens överhöghet [...]

Inom FN-systemet har man aldrig försökt sig på att utarbeta en närmare tolkning av innebörden i den här satsen, som i varje fall gör det tydligt att det i vissa situationer kan anses berättigat att gripa till upproriskt våld mot det egna landets myndigheter. Det finns ingen måttstock, ingen definition på det mått av tyranni, som ger folket denna rättighet.

Lika oklart är det vad en sådan regering får göra, som konfronteras med en upprorisk folkrörelse. Alternativen är följande:

1. Man lovar och genomför radikala reformer, så att folkmassorna lugnar sig och går hem. Detta har tills vidare lyckats i några arabländer.

2. Man kommenderar ut poliser, gendarmer och soldater för att undertrycka folkrörelsen med våld. Även detta har skett i flera arabländer. Om det väcker förargelse utomlands har regeringarna brukat kunna åberopa den välkända regeln om att det inte är tillåtet att utifrån blanda sig i en suverän stats inre angelägenheter. Regeln är numera minst sagt omstridd, men den framhölls i varje fall av diktatorns son Seif-al-Islam Qaddafi redan strax i början av Libyen-krisen.

3. Man ger upp och lämnar fältet fritt för en ny start, en reorganisation av samhället, kanske med

en ny författning och politiska val. Detta har skett i Tunisien och Egypten. Att störta en diktatur genom gatudemonstrationer och upplöpp är visserligen inte detsamma som att införa demokrati. Det behövs mycket mera: framför allt fri opinionsbildning, fria val, föreningsfrihet, rättssäkerhet utan korruption, respekt för mänskliga rättigheter. Mycket är vunnet, om arabstaterna lyckas gå vidare i den riktningen utan ytterligare våldsdåd.

I Libyen blev det ingen fredlig omvandling av samhället. I stället blev landet ett kaotiskt försöksfält för tillämpning av den nya principen om skyddsansvar. Den innebär att utomstående stater under vissa omständigheter kan anses ha rätt att ingripa för att skydda en civil befolkning mot dess egen regering.

Tillämpning av principen om skyddsansvar (på engelska "Responsibility to Protect", ofta förkortat R2P) kräver närmare analys och distinktioner. För det första måste man uppenbarligen göra skillnad mellan sådana stater, som anses ha rätt att använda maktmedel mot upprorsmakare och sådana, som inte anses få göra det. Också i Finland har statsmaktens auktoritet hävdats mot Mäntsälä-upproret år 1932 och mot vissa påstådda upprorsplaner på kommunistiskt håll år 1948. Slutsatsen måste bli den, att demokratin har rätt att försvara sig också med vapenmakt, medan diktaturen inte har samma legitima rätt. Överheten bär ju inte sitt svärd förgäves, och det är således den demokratiskt styrda staten som har legitim rätt att utöva makten i samhället med hjälp av militär, polis, domstolar, fängelser och andra myndigheter.

Säkerhetsrådets resolution 1973, som godkändes den 17 februari detta år i syfte att skydda den civila befolkningen i Libyen, är epokgörande, och man kan kanske ana sig till en framtida utveckling, som går mycket längre. Men i så fall är det fråga om en långt utdragen process. Professorn i folkrätt Martti Koskenniemi beskriver i en av sina böcker hur värld-

den civiliseras långsamt genom att folkrättens regler småningom vinner allt mera respekt. I en intervju i *Suomen Kuvalehti* (nr 14/2011) har Koskenniemi däremot nyligen hävdats, att det är både propagandistiskt och skenheligt att nu skriva in principen om skyddsansvar i säkerhetsrådets handlingar. Världen är inte sådan, att principen om militärt ingripande utifrån mot en regim som plågar sina undersåtar kunde anses vara en allmänt tillämplig juridisk förpliktelse.

Enligt Koskenniemi måste man inse, att världen är full av grymheter, och ofta kan man inte göra någonting åt det. Då skall man inte låtsas att det finns en allmänt tillämplig regel, som kan eller borde genomföras likvärdigt överallt. I fallet Libyen har det funnits stater med militär kapacitet färdiga att ingripa, men det är fråga om ett selektivt ingrepp i en konkret situation.

Principen om skyddsansvar blev känd, då rapporten "Responsibility to Protect" kom ut år 2001. Den har fått ett gott mottagande också inom FN, men ingen skall vänta sig att säkerhetsrådet kommer att göra upp en lista över världens tyranniska diktaturer, där demokratiska stater har rätt att ingripa med maktmedel. I själva verket finns det mycket äldre principer, också inom den vedertagna folkrätten, som även tillämpas ytterst selektivt. Hit hör den i FN-stadgan inskrivna normen om att en stat endast får använda våld mot en annan stat, om det sker i självförsvar eller för att åtgärda ett beslut av säkerhetsrådet om militära sanktioner mot en angripare. I verkliga situationer har förbudet mot anfallskrig iakttagits endast selektivt och underkastats motstridiga tolkningar.

Ingen kan förbjuda folket att göra uppror. När blir det legitimt, när blir tyranniet så grymt att väpnat motstånd är den enda utvägen? Det enda svaret ges i sinom tid av historieskrivningen.

KLAUS TÖRNUDD